

ישיבת הפתל - ירושלים
שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א
לפרשת וישב תשפ"ו¹
(נכתב ונערך על פי שיחות משניים שעברו)
נס פך השמן - נס בפנימיות

יפוי הגוף - האם מותר לגברים?

התורה מספרת: "וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף, וַיְהִי אִישׁ מְצֻלִיחַ, וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי... וַיַּעֲזֹב כָּל אֲשֶׁר לוֹ בְּיַד יוֹסֵף, וְלֹא יָדַע אֶתוֹ מֵאוֹמֶה כִּי אִם הֶלְחֵם אֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל, וַיְהִי יוֹסֵף פֶּה תָאָר וַיְפַה מְרָאָה" (בראשית לט, ו). מביא רש"י מחז"ל: "כיון שראה עצמו מושל, התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו. אמר הקב"ה: אביך מתאבל, ואתה מסלסל בשערך? אני מגרה בך את הדוב. מיד וַתֵּשֶׂא אֶשֶׁת אֲדֹנָיו אֶת עֵינֶיהָ אֶל יוֹסֵף וגו'". בא על יוסף כל הסיפור עם אשת פוטיפר, מחמת התעסקותו ביפוי גופו.

יפוי הגוף הוא באמת ענין שמתאים יותר לאשה, אך גם אצל איש הענין אינו מופקע. יש הרי מחלוקת בחז"ל. יש שאמרו שאסור לאיש להתיפות, משום "לא יִלְבֹּשׁ גָּבֵר שְׂמֹלֶת אִשָּׁה" (דברים כב, ה), שכיון שדרך הנשים ליפות עצמן אסור לגבר לעשות כן, אך יש גם מן החכמים שאמרו שכבוד הבורא הוא שהאדם יהיה נקי מסודר ונאה, "כי בצלם אלהים עשה את האדם". ועוד, שהרואה בריות נאות אומר "ברוך שככה לו בעולמו" (ברכות נח, ב ורש"י שם), ויש בזה כבוד שמים.

במדרש מובא על הלל הזקן, "שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו, היה מהלך עמם. אמרו לו: רבי, להיכן אתה הולך? אמר להם: לעשות מצוה. אמרו לו: וכי מה מצוה זו? אמר להן: לרחוץ בבית המרחץ. אמרו לו: וכי זו מצוה היא?! אמר להם: הן! ומה אם איקונין של מלכים שמעמידים אותו בבתי טרטיאות ובבתי קרקסאות, מי שנתמנה עליהם הוא מורקן ושוטפן... אני שנבראתי בצלם ובדמות, דכתיב כי בצלם אלהים עשה את האדם, על אחת כמה וכמה!" (ויק"ר לד, ג)

אך כמובן, גם מי שהתיר לאיש להתקטט, לא התיר אלא התקטטות מעטה, כמנהג האנשים, ולא כמנהג הנשים; וגם זה, רק כשהשעה ראויה ומתאימה לכך. ולכן, אצל יוסף, חז"ל באים בטענה: אביך מתאבל עליך, קורע את בגדיו, אז איך יתכן שבאותה שעה תתעסק ביפוי הגוף? אבל באופן כללי יש דעה בחז"ל, שגם האנשים צריכים להיות נאים למראה, כדי לכבד את צלם אלקים שבהם.

שרשי ההתינות - בתחילת בית שני

אצל היונים היה היופי החיצוני ערך מיוחד ומודגש מאוד², מה שהיוה את אחד הגורמים לתופעת ההתינות בעם ישראל. שורש הענין נעוץ כבר בתחילת תקופת בית שני.

הנביא מלאכי מוכיח את ישראל בתחילת בית שני על זלזול במראה ובצורת הקרבנות שהם מביאים למקדש: "וְכִי תִגְשׁוּן עֹר לְזִבְחַת אֵין רָע? ! וְכִי תִגְיִשׁוּ פֶסֶחַ וְחֻלְהָ אֵין רָע? ! הַקְרִיבֶהוּ נָא לְפִתְחֵךָ! הִירְצֶךָ אוֹ הִישָׂא פְּנֶיךָ? !" (מלאכי א, ח). לפתה הפרסי לא היית מעז להביא מתנה כזו, שהרי היה כורת את ראשך או תולה אותך על עץ! ואם כן, מדוע לקב"ה אינכם נמנעים מלהביא קרבנות כאלו? - התשובה היא, מפני שאינכם מעריכים מספיק את עבודת הקרבנות³! "מְגִיִּשִׁים עַל מִזְבְּחֵי לְחֵם מְגֹאֵל... בְּאֶמְרֵךְם שְׁלַחַן ה' נִבְזָה הוּא" (שם, ז). זה, כנראה, היה אחד הגורמים לתופעת ההתינות, שהתפתחה והופיעה שנים רבות אחר כך. מפני שהיו אנשים שחפשו ערכים של יופי והדר, וכיון שלא מצאו אותם בעבודת המקדש - נמשכו אל תרבות יון, ששם ערכים אלו מודגשים מאד. אם היינו מתנהגים אחרת בתחילת בית שני ביחס לעבודת המקדש, אולי לא היו באים עלינו כל הצרות שהיו לנו עם היוונים. על כל פנים, לא באותה עוצמה כפי שהיו.

אולי בגלל זה, לאחר שעשה לנו הקב"ה ניסים וגְבֵרָה יד ישראל על היוונים, תיקנו חז"ל במצנת נר חנוכה מדרגה של "מהדרין", ומדרגה נוספת של "מהדרין מן המהדרין" (שבת כא, ב). במצוות אחרות לא שמענו כזאת ולא ראינו כאלה, שיתקנו מדרגה על גבי מדרגה בהידור המצוה. רק במצות הדלקת נר חנוכה תקנו כן. חוץ מזה, בכל מצוה אחרת, החיוב להוסיף ממון כדי להדר במצוה, הוא רק עד שליש במצוה, ולא יותר (ב"ק ט, ב). למשל, אם אפשר להשיג אתרוג כשר בעשרים שקל, ויש אתרוג יפה ממנו שעולה יותר - צריך להוציא עד שליש יותר בשביל הידור מצוה, אך לא יותר מזה (עי' פרטי הדינים בזה בשו"ע או"ח סי' תרנ"ו). והנה כאן, ההידור במצוה הוא הרבה יותר משליש! את עיקר המצוה אפשר לקיים בשמונה נרות (נר לכל יום), ואילו ההידור הוא בשלשים וששה נרות, בגלל שמוסיף והולך כבית הלל, או פוחת והולך כבית שמאי. שלשים וששה נרות ביחס לשמונה נרות הם הרבה יותר משליש! למה הדגישו חז"ל כל כך את ענין ההידור במצוה זו, עד שתקנו "מהדרין" ו"מהדרין מן המהדרין"? וגם שיהיה ההידור הרבה יותר משליש? - כנראה, מפני שמה שהביא לשעבוד יון ולגזרות אנטייכווס, הוא מה שלא השתדלו להדר במצוות. "וְכִי תִגְשׁוּן עֹר לְזִבְחַת - אֵין רָע? ! וְכִי תִגְיִשׁוּ פֶסֶחַ וְחֻלְהָ אֵין רָע? ! ממילא, תשובת המשקל והתיקון לעוון זה הוא, להיות "מהדרין מן המהדרין". להחדיר בחזרה את יחס הכבוד לעבודת ה'⁴.

גם למזבח הקטורת וגם למנורה - ובשלשתם הדין הוא שאפשר לעשותם ממתכות אחרות, ולא רק מזהב (רמב"ם שם פ"א הי"ח-י"ט) - אזי המנורה קודמת לשולחן ולמזבח; כיון שבמנורה חסרון הזהב גורם להפסיד גם דינים אחרים, שאין עושין בה גביעים כפתורים ופרחים, ועל כן יש להקדים ולהשתמש בזהב עבור המנורה. מדוע א"כ לא עשה ה' נס, להמציא לישראל גם מנורת זהב, כדי שתתקיים המצוה בתכלית השלמות?⁷

חושבני שהתירוץ לזה הוא, שהקב"ה רצה ללמד כאן יסוד חשוב. והוא, שאמנם צריך להדר במצוות, וחלק מן ההידור במצוה הוא גם ביופי החיצוני, ואי ההקפדה על כך היא שגרמה לתופעת ההתיינות ולשעבוד יוון, אבל אף על פי כן, ההידור הפנימי - דהיינו: היחס אל המצוה - חשוב יותר מן ההידור החיצוני! היונים הרי פיתחו והדגישו מאד את ענין החכמה - "חכמה יונית" - אך כבר אמר רבי יהודה הלוי ז"ל על חכמה זו, ש"אין בה פרי כי אם פרחים". יש בה אמנם יופי חיצוני, אבל פרי - שאדם יתן להיות אדם טוב יותר ע"י חכמה זו - זה אין בחכמת יוון. עם כל החכמה המפותחת, התרבות היוונית העריצה בעיקר את היופי החיצוני, לא את המעשים הטובים, שזהו היופי הפנימי. החכמה נשארה אצל היונים ענין חיצוני, שאין לו שום השפעה על פנימיות האדם.⁸

והנה, את היופי והידור החיצוניים - מסמל הזהב שבמנורה, שהוא גלוי ונראה לעין פל. לעומת זאת, את היופי וההידור הפנימיים - מסמלת טהרת השמן, שבה אי אפשר להבחין בעיני בשר. גם במיקרוסקופ המשוכלל ביותר לא ניתן להבחין בין שמן טהור לשמן טמא. רק בכח חכמת התורה ניתן להבחין ביניהם. כי טהרה היא פנימיות, לא חיצונית. לכן לא עשה ה' נס במנורה, לשלוח לישראל מנורת זהב, כדי לרמז לדבר הזה, שהפנימיות חשובה יותר מן החיצונית, ועד כמה שה' רוצה את ההידור החיצוני במצוות, הוא רוצה קודם כל את ההידור הפנימי, שהוא היחס המכובד למצוה. למרות שצריך להדר במצוות, כפי שמוכיח מלאכי את ישראל, בכל זאת הדגש צריך להיות על הפנימיות, יותר מאשר על החיצונית.

לכן, גם חז"ל, כשתיקנו לנו מהדרין מן המהדרין, תקנו הידור רק בדברים רוחניים - אם להדליק נר איש וביתו, או נר לכל אחד ואחד, או כנגד ימים הנכנסים או כנגד ימים היוצאים, שכל אלו הם הידורים באיכות ההודאה על הנס, אבל לא תקנו לנו שצריך להדליק במנורה של חרס, והמהדרין ידליקו במנורה של כסף, והמהדרין מן המהדרין ידליקו במנורה של זהב. אמנם מצד הדין הרגיל של הידור מצוה ודאי יש מקום להדר גם בזה, [למרות שאין בזה חיוב, שהרי החיוב להוסיף ממון כדי להדר את המצוה הוא רק עד שליש במצוה ולא יותר, וכנ"ל, והרי ההפרש במחיר בין כסף לזהב הוא הרבה יותר משליש], אבל מצד תקנת ההידור המיוחדת למצוה נר חנוכה [שהיא גם ביותר משליש, כפי שהזכרנו לעיל] - לא תקנו להדר בזה. יהי רצון שנזכה בעזרת ה' לאור המנורה, לאורו של בית

ואכן, ברוך ה', אין כמעט יהודי שלא משתדל לקיים את מצוה נר חנוכה במדרגה זו של "מהדרין מן המהדרין".

למה תיקנו חז"ל הידור בנרות, ולא תיקנו גם

במנורה?

והנה, אם כל כך חשוב ההידור במצוה נר חנוכה, יש לשאול - למה לא תקנו בה הידור נוסף, לא רק במספר הנרות, אלא גם בכלי? למשל, שמעיקר הדין יצאו במנורת חרס, והמהדרין ידליקו במנורת מתכת, והמהדרין מן המהדרין ידליקו במנורת זהב (כעין המנורה שהיתה במקדש). למה לא תיקנו כך? אמנם נכון שגם במנורה יש מקום להדר שתהיה נאה, וכן בסוג השמן יש מקום להדר שיהיה מהודר, אבל הידור זה הוא רק מצד החיוב הרגיל של הידור מצוה שקיים בכל התורה כולה, שחיובו הוא עד שליש במצוה ולא יותר. לא תיקנו בזה תקנת הידור מיוחדת כמו שתיקנו במספר הנרות. מדוע?

חושבני שהתשובה לזה היא, מפני שכך היה גם בנס עצמו. הרי שני דברים היו חסרים לחשמונאים לקיום מצוה הדלקת המנורה במקדש כהלכתה: שמן טהור, ומנורה. [שמן טהור לא היה - כי הייננים "טמאו כל השמנים שבהיכל" (שבת כא, ב). ומנורה לא היתה - כי הייננים נטלו לעצמם את כל הכלים שהיו שם (ע"י רש"י ע"ז מג, א ד"ה ומלכות בית חשמונאי)]. והנה, לגבי השמן - נעשה להם נס. למרות שיש סוברים שאם לא היו מוצאים שמן טהור היו יכולים להדליק בשמן טמא, כי טומאה דחוייה בציבור⁹, אך למעשה נעשה להם נס, שפן השמן שמצאו, "לא היה בו אלא להדליק יום אחד, ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים" (שבת כא, ב). אלא שזה רק לגבי השמן. לעומת זאת, במנורה - לא נעשה להם נס, ונאלצו להדליק במנורה העשויה משפודים של ברזל מחופים בבעץ (בדיל). רק אחר כך, כשהעשירו, עשאו של כסף, וכשחזרו והעשירו עשאו של זהב (ע"ז שם). לכן במספר הנרות תקנו חז"ל תקנה מיוחדת של הידור, כנגד נס השמן שדלק שמונה ימים, ובכלי לא תקנו תקנה מיוחדת של הידור, כי במנורה לא נעשה שום נס.

למה עשה ה' נס בשמן, ולא במנורה?

אלא שצריך להבין: למה באמת לא עשה הקב"ה נס לישראל גם במנורה? היד ה' תקצר לשלוח להם מנורת זהב?! אם ה' כבר רוצה שיקיימו את המצוה עם כל ההדורים, ושולח לשם כך שמן טהור ועושה נס שידלק שמונה ימים, למה לא שלח גם מנורת זהב, כדי שתתקיים מצוה הדלקת המנורה ביופי ובהדר?

ולהגדיל הקושיא, הרי עשיית המנורה מזהב אינה רק ענין של יופי, אלא ענין בעל השלכות הלכתיות. כשמנורה נעשית מזהב, יש בה גם גביעים כפתורים ופרחים, מה שאין כן מנורה שאינה מזהב, אין עושים בה גביעים כפתורים ופרחים (רמב"ם הלכ' בית הבחירה פ"ג הל' ב-ד). [ולכן נראה לענ"ד, שאם היה הציבור עני, ואין להם זהב מספיק גם לשולחן

המקדש - שתהיה לנו שוב חנוכת הבית כמו שהיתה בימי החשמונאים - לאורו של בית דוד ולאור של סנהדרין גדולה, במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].
הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת וישב: "וַיִּחְלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם" (בראשית לז, ה) ⇔ "וַיִּחְלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם" (שם מ, ה).
קשר נוסף: "וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִגְוֵרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן" (שם לז, א) ⇔ "כִּי גָבַב גְּבַחִי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים" (שם מ, טו). [הקשר הוא ניגודי: יעקב מתיישב בא"י - יוסף נגנב מא"י].
קשר נוסף: "אֵלֶּה תִּלְדוֹת יַעֲקֹב" (שם לז, ב) ⇔ "יּוֹם הַלְּדוֹת אֶת פְּרִעָה" (שם מ, כ).
קשר נוסף: "וְהוּא נֵצֵר אֶת בְּנֵי בְלָהָה וְאֶת בְּנֵי זֵלְפָּה" (שם לז, ב) [שְׁמֵשׁ לָהֶם וּמִשְׁרַת לָהֶם (אב"ע)] ⇔ "וַיִּפְקֹד שָׂר הַטְּבָחִים אֶת יוֹסֵף אֲתָם וַיִּשְׁרֹת אֲתָם" (שם מ, ד).
קשר נוסף: "וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דְּבָתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם" (שם לז, ב) ⇔ "בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים יֵשָׂא פְרִעָה אֶת רֹאשׁוֹ מֵעֲלֵיךְ" (שם מ, יט). [הקשר הוא - יוסף אומר דברים שאינם נעימים לאוזן שומעיהם].
קשר נוסף: "וַיִּשְׁנָאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשֵׁלֶם" (שם לז, ד) ⇔ "וְלֹא זָכַר שָׂר הַמְּשָׁקִים אֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁכַּחְהוּ" (שם מ, כג). [הקשר הוא - התעלמות מיוסף. לא מדברים אל יוסף - לא מדברים על יוסף].
קשר נוסף: "וַיִּבְרָא שְׁמֵר אֶת הַדְּבָר" (שם לז, יא) ⇔ "וְלֹא זָכַר שָׂר הַמְּשָׁקִים אֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁכַּחְהוּ" (שם מ, כג).
2. וגם עצם השם "יין", בהיפוך סדר האותיות, הוא "ניי", לשון יופי (של"ה מסכת תענית פרק "תורה אור" אות פ"ט). ונרמז קצת גם בתורה: "יִפְתָּ אֱלֹקִים לְיַפְתָּ, וַיִּשְׁכַּן בְּאֶהְלֵי שָׁם - יִפְיֹתוֹ שֶׁל יַפְתָּ יֵהֵא בֵּאֵהְלֵי שָׁם" (מגילה ט, ב). "יִפְיֹתוֹ שֶׁל יַפְתָּ" הַכוּוּנָה לְלִשׁוֹן יוֹן, "שֶׁלִּשׁוֹנוֹ יִפֵּה מִשֶׁל כָּל בְּנֵי יַפְתָּ" (רש"י שם). ומטעם זה התירו לכתוב את ספרי הקודש בלשון יונית (גמ' שם, ומשנה שם ח, ב). [וכבר נשתקע לשון יוני מן העולם, ונשתבש ואבד, לפיכך אין כותבין היום את ספרי הקודש אלא בלשון אשורית (רמב"ם הלכ' תפילין פ"א הי"ט)].
3. גם הַשְּׁחָתָת בְּרִית הַלֹּוי - שהנביא מלאכי בא עליה בטענה אל הכהנים, "שְׁחָתָתֶם בְּרִית הַלֹּוי" (מלאכי ב, ח), ודרשו חז"ל שהכונה היא לכהן או לוי המסייעים בבית הגרנות (בכורות כו, ב) - נובעת מזלזול בעבודה. כי כהן או לוי המסייעים בבית הגרנות, מראים בזה כאילו עבודת המקדש איננה סיבה מספקת לקבלת המתנות, וכאילו צריכים הכהן או הלוי לעשות עוד איזה דבר עבור הישראל, כדי לקבל את מתנותיהם בזכות ולא בחסד. וא"כ התנהגות כזו גורמת לזלזול והשחתת כבוד עבודת המקדש, כאילו עבודת המקדש אינה שווה את המעשר (ע"פ שיחת הרב שליט"א לפרשת קרח תשע"ב).
4. ועי' הגה' רעק"א על השו"ע (או"ח סי' תרע"א סק"א) שכתב, שגם בעיקר המצוה דנר חנוכה (נר איש וביתו) איכא חומרא, שלא קיים בה הדין שלא לבזבז על המצוה יותר מחומש מנכסיו, וצריך להוציא עליה אף יותר מזה. [וחלק שם על הפמ"ג שכתב שגם על נר חנוכה אל יבזבז יותר מחומש]. אך כתב, דהטעם שהחמירו במצוה זו יותר, הוא משום פרסום הנס.
5. המפרשים דנו, איך טמאו היונים את השמנים, הא אין טומאה לנכרי. ובכלל קשה, הא משקי בית מטבחיא דְּכָן (פסחים טז, א) - דאין משקין נטמאים במקדש לעולם, גם אם נגעה בהן טומאה (רמב"ם הלכ' טומאת אוכלין פ"י הט"ז). ויישבו הקושיות באופנים שונים. ואכמ"ל בזה.
6. עי' שו"ת חכם צבי (סי' פ"ז) ופני יהושע עמ"ס שבת (כא, ב סוף ד"ה מאי חנוכה).
7. קושיא זו השניה, היא רק לפי דעת הרמב"ם, שבדוקא אין עושין גביעים כפתורים ופרחים במנורה שאינה של זהב (כן כתב בדעתו ה"משנה למלך" הלכ' בית הבחירה פ"ג ה"ד). אבל לדעת רש"י, גם במנורה של שאר מתכות רשאים לעשות גביעים כפתורים ופרחים, אלא שאין חובה לה לעשותם (עי' רש"י מנחות כח, א ד"ה אינה באה גביעין. וכן דקדק בדבריו ה"מנחת חינוך" מצוה צ"ח ס"ק ה').
8. עי' רמב"ן עה"ת (ויקרא טז, ח בסוף דבריו) שכתב, שאריסטו ותלמידיו היו גסי דעת ורשעים.